

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS

N U T A R I M A S
DĖL TEISINĖS SISTEMOS REFORMOS METMENŲ (NAUJA REDAKCIJA) IR JŲ
ĮGYVENDINIMO

1998 m. birželio 25 d. Nr. VIII-810
Vilnius

Lietuvos Respublikos Seimas n u t a r i a:

1 straipsnis.

Pritarti Teisinės sistemos reformos metmenims (nauja redakcija) (pridedami).

2 straipsnis.

Pasiūlyti Vyriausybei iki 1998 m. gruodžio 1 d. patvirtinti Teisinės sistemos reformos metmenų įgyvendinimo programą.

3 straipsnis.

Pripažinti netekusiu galios Seimo 1993 m. gruodžio 14 d. nutarimą „Dėl Teisinės sistemos reformos metmenų ir jų įgyvendinimo“ (Žin., 1993, Nr. [70-1311](#)).

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO PIRMININKAS

VYTAUTAS LANDSBERGIS

TEISINĖS SISTEMOS REFORMOS METMENYS (nauja redakcija)

I. ĮVADAS

1993 m. gruodžio 14 d. nutarimu Nr. I-331 (Žin., 1993, Nr. [70-1311](#)) Seimas patvirtino Teisinės sistemos reformos metmenis. Šiuose metmenyse buvo numatyta, kad teisinės sistemos reforma įgyvendinama laipsniškai, dviem etapais. Pirmajame – pereinamajame – etape formuojami reformos teisiniai pamatai, rengiami specialistai, renkami darbuotojai, kuriama būtina finansinė-ūkinė bei materialinė bazė. Antrajame etape pradeda normaliai funkcionuoti pertvarkytos teisinės ir sukurtos naujos institucijos.

Teisinės sistemos reformos antrasis etapas atskleidė tiek jos privalumus, tiek ir trūkumus. Prie pastarųjų priskirtinas reformos netolygumas, pvz., teismų reforma pažengė kur kas toliau nei prokuratūros, ypač policijos, vidaus reikalų ministerijos ir jos įstaigų reforma. Be to, iškilo būtinybė naujai įvertinti kai kuriuos aspektus, kurių nenumatė Teisinės sistemos reformos metmenys, pvz.: administracinę teiseną, bausmių vykdymo sistemos reformą. Atsižvelgiant į tai, nauja Metmenų redakcija numato šios reformos tolesnio įgyvendinimo pagrindines nuostatas bei gaires.

Tolesnė teisinės sistemos reforma vykdoma remiantis tęstinumo ir perimamumo principais, atsižvelgiant į Jungtinių Tautų Organizacijos, Europos Sąjungos ir Europos Tarybos reikalavimus bei rekomendacijas.

II. PAGRINDINIŲ TEISINIŲ INSTITUCIJŲ REFORMOS KRYPTYS

1. Teismai

Teismas yra vienintelė institucija, vykdanči teisingumą Lietuvos Respublikoje. Teisminė valdžios reforma tiesiogiai siejama su Konstitucijoje įtvirtintos bendrosios kompetencijos teismų sistemos ir jos administravimo tobulinimu, specializuotų teismų steigimu, naujų proceso kodeksų priėmimu bei Teismų įstatymo tobulinimu.

Teismų administravimui pagerinti galutinai suformuojama šią funkciją įgyvendinanti sistema. Teismų administravimą teisingumo ministro nustatyta tvarka vykdo Teismų departamentas prie Teisingumo ministerijos ir atitinkamų teismų pirmininkai. Šie atlieka teisėjų administracinės veiklos kontrolę. Teismų įstatyme apibrėžiamas teisėjų administracinės veiklos kontrolės turinys. Teismų administravimą vykdančioms institucijoms draudžiama kištis į teisėjo darbo sritį, kurią apima teisėjų nepriklausomumo principas.

Ūkinis teismas likviduojamas, o jo funkcijos perduodamos apylinkių ir apygardų teismams (rūšinių teisingumą lemia ginčo pobūdis ir ieškinio kaina) bei komerciniams arbitražams (šalių susitarimu). Apygardų teismuose gali būti steigiami skyriai komerciniams-ūkiniams ir darbo ginčams nagrinėti. Naujajame Civilinio proceso kodekse gali būti numatomi atskiri šių ginčų nagrinėjimo ypatumai. Ūkinio teismo teisėjams sudaromos galimybės tapti apylinkių ir apygardų teismų, Lietuvos apeliacinio teismo teisėjais.

Naudojant bendrųjų teismų sistemą, įsteigiami dviejų instancijų administraciniai teismai, kurių kompetencijai perduodamos bylos dėl valdymo institucijų ir valdininkų priimtų sprendimų teisėtumo bei kitos bylos, kylančios iš administracinių teisinių santykių, pvz., mokesčių ir pan. Sudarius tinkamas ekonomines, finansines ir organizacines prielaidas, sukuriama savarankiška administracinių teismų sistema.

Visų valstybės valdžių bendradarbiavimui, formuojant teisminę valdžią bei vykdamas įstatymų apibrėžtą jos kontrolę, užtikrinti keičiama Teisėjų tarybos bei Teisėjų garbės teismo formavimo tvarka, įtraukiant į šį procesą įstatymų leidžiamąją bei vykdomąją valdžias.

Kad būtų pagerinta Teisėjų garbės teismo veikla bei užtikrintas veiklos nešališkumas, šio teismo teisėjus skiria Respublikos Prezidentas. Visi šio teismo teisėjai savo įgaliojimų laikotarpiui yra atleidžiami nuo tiesioginių teisėjo pareigų vykdymo.

Norint realizuoti keturių teismo grandžių sistemos paskirtį – užtikrinti, kad sudėtingos bylos pirmąją instanciją būtų nagrinėjamos antrosios grandies (apygardų) teismuose, – tikslinamas rūšinis teismingumas tarp apylinkės ir apygardos teismų. Apylinkių ir apygardų teismuose parengiama ir pradedama įgyvendinti siauresnė teisėjų specializacija, pvz.: bankroto, konkurencijos, vaikų ir pan. bylos.

Išanalizuojamas poreikis ir galimybės, o prireikus, parengiamas Prisiekusiųjų teismo įstatymo, kuris reglamentuos šio teismo sudarymo tvarką, veiklos principus, nagrinėjamų baudžiamųjų bylų kategorijas, priimamų sprendimų rūšis, projektas.

Tobulinama vertinimo, ar teisėjas atitinka einamas pareigas, sistema. Ją sudaro teisėjų etika, kompetencija bei darbo rezultatai. Parengiamas Teisėjų etikos kodeksas, kurį, aprobuotą visuotinio teisėjų susirinkimo, Respublikos Prezidento teikimu tvirtina Seimas.

Priėmus naują arba pakeitus ir papildžius galiojantį Baudžiamojo proceso kodeksą, didinamas teismo vaidmuo sprendžiant kardomųjų priemonių klausimus, apylinkių teismuose vienam ar keliems teisėjams pavedama atlikti kai kuriuos ikiteisminio tyrimo veiksmus. Tik ikiteisminio tyrimo funkcijas atliekantis teisėjas duoda leidimą suimti asmenį, įeiti į butą ar kitą gyvenamąją patalpą, atlikti kratą ir kitus procesinės prievartos priemonių veiksmus, protokoluoja ar kitaip fiksuoja parodymus, prisaikdina asmenį, duodantį parodymus ikiteisminio tyrimo metu, ir atlieka kitus Baudžiamojo proceso kodekse numatytus veiksmus.

2. Prokuroras. Prokuratūra

Pagrindinė prokuroro funkcija yra baudžiamojo persekiojimo vykdymas – tai ikiteisminio tyrimo organizavimas, koordinavimas ir kontrolė bei valstybinio kaltinimo baudžiamosiose bylose palaikymas. Tik prokuroras, vykdydamas baudžiamąjį persekiojimą, turi teisę priimti sprendimą dėl ikiteisminio tyrimo pradžios, sudaryti ikiteisminio tyrimo grupes, joms vadovauti, jas kontroliuoti bei koordinuoti jų veiklą, duoti privalomus nurodymus, panaikinti procesinius sprendimus vykstant ikiteisminiam tyrimui, pats atlikti procesinius veiksmus bet kurioje baudžiamojoje byloje, apskūsti teisėjo (teismo) procesinius sprendimus.

Prokuroras, palaikydamas valstybinį kaltinimą teisme, yra tokia pat šalis kaip ir gynėjas. Civilinį ieškinį prokuroras gali pareikšti, jei tai susiję su baudžiamuoju persekiojimu ar baudžiamosios bylos nagrinėjimu teisme, taip pat kitais įstatymų numatytais atvejais gindamas viešąjį interesą.

Prokuratūros veiklą reglamentuoja ir prokurorų statusą nustato Teismų ir prokuratūros įstatymas, o prokurorų įgaliojimus, kai jie atlieka procesines funkcijas, nustato proceso įstatymai.

Prokuratūra yra finansuojama iš valstybės biudžeto ir turi atskirą išlaidų sąmatą.

Prokuratūros struktūra tokia: Generalinė prokuratūra, apygardų prokuratūros ir miestų bei rajonų prokuratūros.

Perskirstomas prokuratūros funkcijų vykdymas. Pagrindinis baudžiamojo persekiojimo krūvis perkeliamas į apygardų ir miestų bei rajonų prokuratūras. Šis krūvis padalijamas tarp šių grandžių tolygiai, atsižvelgiant į darbo mastą, pareigūnų kompetenciją ir kvalifikaciją, tiriamų bylų sudėtingumą ir teismingumą.

Generalinė prokuratūra yra prokuratūros sistemai vadovaujanti ir ją kontroliuojanti institucija, kuri formuoja baudžiamojo persekiojimo politiką. Jos pagrindinės funkcijos:

1) baudžiamojo persekiojimo politikos formavimas (veiklos analizė, prioritetų išskyrimas, metodinis vadovavimas, teisės aktų projektų, programų rengimas ir pan.);

- 2) apygardų ir miestų bei rajonų prokuratūrų priimtų sprendimų teisėtumo, pagrįstumo, teisingumo kontrolė;
- 3) dalyvavimas palaikant kaltinimą ir dalyvavimas procesuose apygardų teismuose, Lietuvos apeliaciniame teisme ir Lietuvos Aukščiausiajame Teisme;
- 4) kandidatų į prokurorus parinkimo, prokurorų skyrimo ir atleidimo, skatinimo ir drausminės atsakomybės klausimai;
- 5) prokurorų kvalifikacija ir mokymas (kartu su Teisingumo ministerija);
- 6) prašymų ir pavedimų iš užsienio valstybių ir į jas tvarkymas ir vykdymas (centrinė įstaiga);
- 7) finansinis, materialinis, techninis prokuratūrų aprūpinimas;
- 8) bendra prokuratūros veiklos ir jos rezultatų apskaita.

Generalinės prokuratūros ir apygardų prokurorai naudojami visais prokuroro įgaliojimais sprenddami žemesnių prokurorų priimtų sprendimų teisėtumo klausimus, sankcionuodami operatyvinių veiksmų atlikimą ir pan.

Generalinėje, apygardų ir miestų apylinkių prokuratūrose gali būti sudaromos specialios prokurorų grupės, kurios atlieka ikiteisminį tyrimą itin svarbiose bylose (organizuoto nusikalstamumo, korupcijos ir pan.).

3. Advokatūra

Advokatūra yra institucija, užtikrinanti žmogaus teisės į gynybą realizavimą ir teisinės pagalbos teikimą. Asmenį pripažįsta advokatu ir suteikia jam teisę verstis advokato praktika Lietuvos advokatų taryba. Jos sprendimai gali būti skundžiami Vilniaus apygardos teismui. Advokatu gali tapti kiekvienas asmuo, atitinkantis Advokatūros įstatymo nustatytus reikalavimus.

Prieš tapdamas advokatu, asmuo privalo išlaikyti advokato kvalifikacinį egzaminą pagal Teisingumo ministerijos parengtą ir teisingumo ministro patvirtintą advokatų kvalifikacinių egzaminų programą. Kad advokatų kvalifikacija atitiktų valstybės keliamus reikalavimus, egzaminų komisijos sudėtį tvirtina teisingumo ministras.

Lietuvos advokatų tarybos sprendimai dėl budėjimo nedarbo dienomis, išvykimo į vietas, kur trūksta advokatų, bei advokatų paskyrimo ir dalyvavimo bylose, kurioms gynėjų skyrė valstybė, advokatams yra privalomi, o jų nevykdymas užtraukia drausminę atsakomybę.

Teisinės pagalbos kokybei ir efektyvumui teismuose užtikrinti sudaromos sąlygos bei skatinama įgyvendinti nuostatą, pagal kurią fiziniams asmenims teismuose atstovautų advokatai. Asmenims, turintiems Teisingumo ministerijos išduotą licenciją, sudaromos lengvatinės sąlygos tapti advokatais. Priėmus naują Advokatūros įstatymą, panaikinamas Vyriausybės nutarimas, reglamentuojantis licencijų, suteikiančių teisę verstis teisininko praktika, išdavimą. Kad būtų garantuota kvalifikuota teisinė pagalba socialiai remtiniams asmenims, Civilinio proceso kodekse įtvirtinama nuostata, jog šiems asmenims valstybė garantuoja advokato pagalbą. Parengiamas teisės akto, apibrėžiančio socialiai remtiną asmenį, projektas. Vyriausybė remia viešųjų įstaigų, teikiančių teises paslaugas socialiai remtiniams asmenims, steigimą.

Advokato padėjėjai gali atstovauti teismuose tik turėdami raštišką praktikos vadovo leidimą.

Įstatymuose įtvirtinama nuostata, pagal kurią advokatai visiškai atsako už savo ir padėjėjų kaltais veiksmais padarytą materialinę žalą. Žalos atlyginimo garantavimui jie turi apsidrausti. Sąžiningai konkurencijai tarp advokatų užtikrinti, draudžiama jų veiklos reklama.

Kad būtų užtikrintas normalus ir efektyvus teismų darbas, teisingumo ministrui suteikiama teisė daryti įtaką nustatant advokatų skaičių bei jų buveines.

4. Notariatas

Pagrindinė notaro funkcija – tai siekimas užtikrinti, kad nebūtų sudarinėjami neteisėti sandoriai ir tuo būtų išvengta teisminių ginčų. Notariato įstatyme įtvirtinama vienareikšmė nuostata, jog notaras už savo ir biuro darbuotojų kaltais veiksmais klientui padarytą materialinę žalą visiškai

atsako Civilinio kodekso nustatyta tvarka (civilinei atsakomybei garantuoti nustatoma minimali privalomojo draudimo suma). Tuo tarpu už pažeidimus, padarytus vykdant pareigas, notaras atsako kaip valstybės pareigūnas.

Notarų ir jų savivaldos institucijų veiklą prižiūri apygardų teismų pirmininkai bei kiti teisingumo ministro paskirti asmenys. Tik apygardos teismai kontroliuoja notarinių veiksmų teisėtumą. Be to, išplečiama Notarų rūmų (notarų savivaldos institucijos) kompetencija bei tikslinamas jų santykis su Teisingumo ministerija.

Kadangi notaras savo darbe veikia kaip valstybės pareigūnas ir naudoja antspaudą su valstybės herbu, įstatymuose įtvirtinama nuostata, jog notariškai patvirtintame dokumente nurodytos aplinkybės pripažįstamos nustatytomis ir yra neįrodinėjamos, iki šie dokumentai (jų dalys) nėra pripažinti negaliojančiais.

Teisingumo ministerija rengia, o teisingumo ministras tvirtina norinčių eiti notaro pareigas asmenų kvalifikacinių egzaminų programą bei egzaminų komisijos sudėtį.

Notaras savo darbe vadovaujasi objektyvumo principu, pagal kurį jis privalo klientams išaiškinti teisinės dokumento notarinio patvirtinimo pasekmes bei apsaugoti silpnesniąją šalį nuo apgaulės, suklydimo ir pan.

Teisingumo ministrui suteikiama teisė laikinai nušalinti nuo pareigų notarą, kuriam iškelta drausmės byla.

5. Valdymo institucijos

Valdymo institucijų – Vidaus reikalų ir Teisingumo ministerijų – funkcijos pertvarkomos pagal teisinės valstybės modelį.

Vidaus reikalų ministerija pamažu tampa civiline, strateginio ir metodinio vadovavimo vidaus reikalų sistemai institucija, formuojančia nusikalstamumo prevencijos, viešosios tvarkos ir saugumo užtikrinimo, civilinės ir gaisrinės saugos (kartu su Krašto apsaugos ministerija), valstybinės sienos apsaugos, migracijos ir emigracijos politiką. Vidaus reikalų sistemos funkcijas ministerija įgyvendina per Policijos, Pasienio, Mokesčių policijos, Migracijos, Priešgaisrinės apsaugos departamentus, Specialiųjų tyrimų tarnybą ir jų struktūrinius bei kitus padalinius.

Teisingumo ministerija yra atsakinga už teisingumo sistemos institucijų (Apeliacinio, apygardų ir apylinkių teismų, prokuratūros, advokatūros, notariato ir kt.) organizacinį metodinį vadovavimą, darbo sąlygų sudarymą, šių institucijų organizacinės veiklos priežiūrą ir koordinavimą, užtikrina teisingumo vykdymo nepriklausomumą.

Kad būtų geriau įgyvendinamos Teisingumo ministerijos funkcijos, susijusios su teisminės valdžios (teismai, antstolių kontoros) funkcionavimu, prie Teisingumo ministerijos įsteigiamas Teismų departamentas. Be to, Teisingumo ministerijoje įkuriamas padalinys, rengiantis teisėjų, prokurorų, advokatų, notarų kvalifikacinių egzaminų programas, prisidedantis prie teisės studentų baigiamųjų egzaminų, taip pat teisėjų, advokatų, notarų, prokurorų kvalifikacinių egzaminų komisijų darbo, analizuojantis teismų praktiką, kurios pagrindu rengiamos teisėjų mokymo programos bei teisingumo ministro siūlymai Lietuvos Aukščiausiam Teismui dėl teismų praktikos tobulinimo.

Respublikos Prezidentui teisingumo ministro teikimu suteikiama teisė laikinai nušalinti teisėją, kuriam iškelta drausmės byla, nuo bylų nagrinėjimo, o teisingumo ministrui – teisė teisėjui, prokurorui, advokatui ar notarui iškelti drausmės bylą už pažeidimus, nesusijusius su procesine veikla.

Teisingumo ministerijai suteikiamos platesnės teisės ir pareigos rengiant įstatymus ir kitus teisės aktus.

Teisingumo ministerija kartu su Vidaus reikalų ministerija formuoja bausmių vykdymo strategiją, o priėmus Bausmių vykdymo kodeksą bei kitus būtinus įstatymus, Teisingumo ministerija perima bausmių vykdymo sistemą.

6. Policija

Policija yra savarankiška teisėsaugos institucija, priklausanti Vidaus reikalų ministerijos reguliavimo sričiai.

Policijos uždaviniai yra gyventojų ir turto apsauga, viešosios tvarkos ir rimties apsauga, nusikaltimų bei kitų teisės pažeidimų prevencija, jų atskleidimas ir tyrimas, valstybės sienos apsauga, kitos teisinės pagalbos teikimas gyventojams. Suderinus teisines ir organizacines prielaidas, policijai nebūdingos funkcijos (komercinė apsauga, vairuotojų egzaminavimas ir pan.) perduodamos kitoms valstybės ir privačioms institucijoms.

Policijos struktūra keičiama pritaikant ją specialiųjų ir universaliųjų funkcijų įgyvendinimui. Universaliųjų funkcijų įgyvendinimas trimis etapais perduodamas savivaldybių policijai. Policijos vidaus struktūra supaprastinama patikslinant įvairių policijos rūšių funkcijas ir struktūras bei subalansuojant valdymo funkcijas tarp Vidaus reikalų ministerijos, Policijos departamento ir teritorinių policijos įstaigų.

Policijos darbas grindžiamas nacionalinėmis ir vietinėmis programomis. Jose numatomi rezultatai, kurie turi būti pasiekti per tam tikrą laikotarpį. Daugiausia dėmesio programose skiriama nusikaltimų prevencijai, gyventojų gyvybės, sveikatos bei turto, viešosios tvarkos apsaugai. Vykdydama šias programas, policija aktyviai bendradarbiauja su nevyriausybinėmis organizacijomis bei gyventojais.

Sisteminama policijos pareigūnų atranka į tarnybą, jų mokymas ir profesionalumo kėlimas, specialiųjų ir universaliųjų funkcijų derinimas.

Nusikaltimus policija tiria atlikdama ikiteisminį tyrimą.

7. Ekspertinės įstaigos

Teismų skiriamas ekspertizės baudžiamosiose ir civilinėse bylose atlieka Lietuvos teismo ekspertizės institutas bei kiti asmenys. Baudžiamajame procese tai rungimosi stadijose atliekamos ekspertizės, kurias skiria ikiteisminio tyrimo funkcijas atliekantis teisėjas arba bylą nagrinėjantis teismas, atsižvelgdamas į šalių prašymus, ekspertų nušalinimo taisyklės ir kitas procesines garantijas. Prireikus institutas atlieka ir policijos bei kitų institucijų pareigūnų arba prokurorų skiriamas ekspertizės.

Vidaus reikalų ministerijos Kriminalistinių ekspertizių departamentas pertvarkomas – jis tampa bendros policijos sistemos padaliniu. Jo statusą apibrėžia Policijos įstatymas, Baudžiamojo proceso kodeksas ir kiti teisės aktai. Kriminalistinių ekspertizių padalinys metodiškai vadovauja savo sistemai, aprūpina ją techninėmis priemonėmis, rengia specialistus, tvarko centrinę kriminalines kartotekas ir įskaitas, atlieka sudėtingesnius tyrimus. Ekspertiniai teritoriniai padaliniai ir specialistai (ekspertai, kriminalistai-technikai) įsilieja į šakiniu principu specializuotus policijos padalinius. Jų funkcijoms priklauso įvykio vietos apžiūra, nusikaltimo pėdsakų ir daiktinių įrodymų suradimas, paėmimas ir ištyrimas, o tyrimų rezultatai – išvados -pateikiamos byloje kaip įrodymai.

Lietuvos teismo ekspertizės institutas, kitos ekspertinės įstaigos, aukštųjų mokyklų mokslininkai kriminalistai vykdo mokslinius tyrimus, rengia teorinius darbus kriminalistinės taktikos problemoms spręsti, rengia naujas ekspertizių metodikas bei kriminalistikos žinytus.

Teismo medicinos ir teismo psichiatrinės ekspertinės įstaigos kaip ir anksčiau priklauso sveikatos apsaugos sričiai.

Ekspertizės gali atlikti tik eksperto darbui atestuoti asmenys, išskyrus atvejus, kai reikia atlikti retas arba originalias ekspertizės ir nėra tam atestuotų ekspertų. Ekspertų atestavimo, taikomų mokslinių metodikų bei naudojamų techninių priemonių aprobavimo tvarką nustato teisingumo ministras Ekspertinių įstaigų kvalifikacinės komisijos teikimu.

III. TEISĖS SISTEMOS KŪRIMO KRYPTYS

1. Bendrieji teisės sistemos kūrimo aspektai

Lietuvos teisė kuriama laikantis europietiškos tradicijos, Lietuvos istorinės patirties, dabartinių teisės standartų, derinant skirtingus teisinio reguliavimo metodus. Šiame etape kodifikuojama viešoji (Baudžiamasis, Baudžiamojo proceso, Administracinių teisės pažeidimų ir proceso kodeksai) ir privatinė (Civilinis (Komerčinis), Civilinio proceso kodeksai) teisė. Pradedamas rengti Lietuvos Respublikos įstatymų sąvadas.

Rengiamuose teisės aktų projektuose įgyvendinami Konstitucijos ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos principai žmogaus teisėms ir laisvėms garantuoti bei ginti.

Seimui teikiami įstatymų projektai derinami su Europos Sąjungos teisės aktų reikalavimais.

Tobulinamas įstatymų leidybos procesas.

2. Civilinis procesas

Priėmus naująjį Civilinio proceso kodeksą, įtvirtinama nuostata, jog civilinio proceso tvarka yra nagrinėjamos bylos, kylančios iš civilinių, darbo, šeimos teisinių santykių, ir bylos, kuriose nėra ginčo dėl teisės. Taip pat nustatomas bendras principas, kad šio kodekso nuostatos taikomos ir bankroto procedūrai, išskyrus atvejus, kai kiti įstatymai numato specialias normas.

Būtina įtvirtinti šiuos civilinio proceso teisės tikslus: asmenų pažeistų materialinių subjektinių teisių gynyba; kuo greitesnis teisinės taikos tarp šalių atkūrimas; teisės plėtra.

Kuriant Civilinio proceso kodeksą, vadovaujamosi nuostata, pagal kurią teisėjui suteikiamas aktyvus vaidmuo. Įrodinėjimo pareiga priklauso proceso dalyviams, tačiau teisėjas turi teisę klausti, pasiūlyti šaliai pasinaudoti advokato paslaugomis ir pan.

Norint išvengti bylų vilkinimo, įtvirtinama proceso pagreitinimo sistema: žodiškumo derinimas su raštiškumu; teisėjo teisė nustatyti terminą, per kurį turi būti galutinai suformuluojamas ieškinio dalykas bei pateikiami visi įrodymai; atskirųjų skundų bei mažareikšmių bylų supaprastinta nagrinėjimo tvarka, naujų faktų bei aplinkybių apeliacinėje instancijoje pateikimo apribojimai ir pan.

Atsižvelgiant į viešąjį interesą, nustatomos bylų, kylančių iš darbo ir šeimos (vaikų) teisinių santykių, nagrinėjimo ypatumai, suteikiant teisėjui daugiau teisių įrodymų rinkimo ir tyrimo srityje.

Teismų sprendimų kontrolės formos yra apeliacija ir kasacija. Apeliacine tvarka skundžiami neįsiteisėję pirmosios instancijos teismų sprendimai, išskyrus mažareikšmes bylas. Apeliacine tvarka tikrinamos bylos tiek teisiniu, tiek ir faktiniu aspektu, neperžengiant apeliacinio skundo ribų (išskyrus įstatyme nurodytus atvejus). Apeliacinėje instancijoje ribojama galimybė pateikti naujų faktų ir įrodymų, kurie dėl šalies kaltės nebuvo pateikti pirmosios instancijos teisme.

Kasacine tvarka skundžiami įsiteisėję teismų sprendimai, nutartys ar nutarimai. Kasacija yra sukoncentruojama tik Lietuvos Aukščiausiajame Teisme. Kasacine tvarka yra nagrinėjama byla tik teisiniu aspektu. Kasacijos uždavinių įgyvendinimui užtikrinti sukuriama ribojimų sistema, kurios pagrindu atrenkamos kasacine tvarka nagrinėtinos bylos. Įtvirtinamas privalomojo atstovavimo, nagrinėjant bylą kasacine tvarka, institutas.

3. Baudžiamasis procesas

Naujajame Baudžiamojo proceso kodekse gerokai pakeičiama baudžiamųjų bylų tyrimo ir nagrinėjimo tvarka. Atsakomybė už ikiteisminio tyrimo kokybę teks prokurorui. Prokuroras bus nedelsiant informuojamas apie kiekvieną iškilusį aikštėn nusikaltimo padarymo faktą ir kiekvienu atveju jis nuspręs, kokius tyrimo veiksmus toje byloje reikia atlikti ir kas tuos veiksmus atliks. Policija, mokesčių inspekcija ir kitos institucijos, dalyvaujančios ikiteisminiame baudžiamųjų bylų tyrime, privalės vykdyti visus prokuroro nurodymus bei informuoti apie atliktų tyrimo veiksmų rezultatus; ypač sudėtingose bylose visus ar dalį tyrimo veiksmų prokuroras galės atlikti pats. Tik prokuroras galės priimti sprendimą dėl ikiteisminio tyrimo užbaigimo ir bylos perdavimo į teismą. Priėmęs tokį sprendimą, prokuroras pats privalės surašyti kaltinamąjį aktą. Jei prokuroras atliks visus ar daugumą ikiteisminio tyrimo veiksmų, jo kaltinamąjį aktą tvirtins aukštesnis pagal pareigas

prokuroras. Tam tikras funkcijas ikiteisminio tyrimo stadijoje, gavęs prokuroro prašymą, vykdys teisėjas.

Įtvirtinama nukentėjusiojo teisė apskųsti atsisakymą iškelti baudžiamąją bylą arba baudžiamosios bylos nutraukimą teismui. Numatomos nepilnamečių asmenų bylų nagrinėjimo ypatybės.

Atidavimo teismui stadija taps mažiau formalizuota ir greitesnė.

Teisminio nagrinėjimo stadijoje įgyvendinamas rungimosi principas, tačiau išsaugant teismo pareigą nustatyti byloje tiesą.

Apeliacinis procesas maksimaliai pagreitinamas. Šioje stadijoje tikrinami pirmosios instancijos teismo priimti nuosprendžiai ir nutartys faktiniu bei teisiniu aspektais.

Kasacine tvarka yra skundžiami įsiteisėję teismų nuosprendžiai ir nutartys. Kasacija yra sukoncentruojama tik Lietuvos Aukščiausiajame Teisme. Kasacine tvarka yra nagrinėjamos bylos tik teisiniu aspektu. Įtvirtinamas privalomos gynybos, nagrinėjant bylą kasacine tvarka, institutas.

Nesudėtingos baudžiamosios bylos tiriamos ir nagrinėjamos supaprastinta tvarka. Taikomos dvi supaprastinto proceso formos: sumarinis procesas ir baudžiamasis įsakymas.

Sumarinis procesas išlieka panašus į dabar numatytą Kodekse, tačiau ikiteisminis tyrimas dar labiau sutrumpinamas, o įstatymo numatytais atvejais ir sąlygomis iš viso neatliekamas. Atidavimo teismui stadijos vienais atvejais visai atsisakoma, o kitais ji supaprastinama.

Baudžiamasis įsakymas – tai tokia proceso forma, kai bausmė nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui, jei jis sutinka, gali būti skiriama be teisminio nagrinėjimo. Tokiu įsakymu gali būti paskirta tik piniginė bausmė. Asmuo turi teisę nesutikti su šia proceso forma ir reikalauti, kad vyktų įprastas teisminis nagrinėjimas, tačiau tokiu atveju teismas savo nuosprendžiu galės skirti ir griežtesnę bausmę, palyginti su ta, kuri buvo skiriama baudžiamuoju įsakymu.

4. Administracinis procesas

Rengiamas Administracinės teisenos įstatymas bei kiti būtini teisės aktai, kurie įtvirtina administracinių teisės pažeidimų bylų dėl valdymo institucijų ir valdininkų priimtų sprendimų teisėtumo perdavimą nagrinėti teismams.

Administracinių teisės pažeidimų bylų nagrinėjimo procesas teismuose turi remtis bendrais viešumo, betarpiškumo ir rungimosi principais. Valstybės įgaliotas pareigūnas surašo administracinio teisės pažeidimo protokolą, kuris perduodamas teismui. Jei asmuo, padaręs pažeidimą, pripažįsta savo kaltę, tai teismas tik paskiria administracinę nuobaudą, padarydamas atitinkamą įrašą administracinio teisės pažeidimo protokole. (Pažymėtina, kad įspėjimą ar tam tikro dydžio baudą kaltininko sutikimu valstybės pareigūnas galėtų skirti ir paimti pažeidimo vietoje nesurašydamas administracinio teisės pažeidimo protokolo.) Šiuo atveju protokolą surašiusio pareigūno dalyvavimas teisme nėra būtinas, o pažeidimą padaręs asmuo turi teisę skųsti tik nuobaudos griežtumą. Pažymėtina, kad šiuo atveju nuobauda turėtų būti parenkama švelnesnė iš numatytų sankcijose.

Jei asmuo, padaręs pažeidimą, nepripažįsta savo kaltės, tai teismas rengia posėdį, kuriame privalo dalyvauti kaltinamasis, pareigūnas, surašęs administracinio teisės pažeidimo protokolą, ir liudytojai. Teismo sprendimo skundimo teisė suteikiama kaltininkui, jo advokatui ir pareigūnui, surašiusiam administracinio teisės pažeidimo protokolą.

Kad kaltinamasis būtinai dalyvautų teismo procese, Administracinių teisės pažeidimų kodekse būtina numatyti daugiau užtikrinimo priemonių, taip pat turto areštą, nuosavybės teisės apribojimą, laikiną dokumentų paėmimą, laikiną nušalinimą nuo darbo (pareigų) ir pan. Be to, numatoma galimybė pradėti procesą dėl turto, kuris buvo pažeidimo dalyku arba objektu, nesant arba nenustačius šio turto savininko.

Bylose dėl valdymo institucijų ir valdininkų priimtų sprendimų teisėtumo įtvirtinama privaloma vienpakopė ikiteisminio nagrinėjimo stadija, po kurios asmuo turi teisę kreiptis į administracinį teismą. Administracinis teismas, nustatęs asmens teisių pažeidimus, kartu privalo išspręsti ir žalos atlyginimo klausimą.

IV. BAUSMIŲ VYKDYMO SISTEMOS KŪRIMAS

Bausmių vykdymo sistemos reforma susideda iš teisinės ir organizacinių dalių. Teisinę reformos dalį sudaro naujų Baudžiamojo ir Bausmių vykdymo kodeksų, su jais susijusių įstatymų bei kitų teisės aktų parengimas ir priėmimas. Baudžiamajame kodekse nustatomos bausmių rūšys ir apibrėžiamas jų turinys, tuo tarpu Bausmių vykdymo kodeksas reglamentuoja visų bausmių vykdymo tvarką ir sąlygas.

Remiantis Europos Tarybos standartais, nuteistųjų teisinę padėtį (teises, laisves ir pareigas) privalo nustatyti tik Bausmių vykdymo kodeksas ir kiti įstatymai, o Vyriausybės nutarimai reglamentuoja tik teisių, laisvių ir pareigų įgyvendinimo tvarką. Naujajame Bausmių vykdymo kodekse atsakoma nereikalingų teisių ir laisvių (pvz., dėvėti nuosavus drabužius ir pan.) ribojimų ir numatoma daugiau pozityvių pareigų, kurios leistų nuteistiesiems daryti įtaką savo teisei padėčiai pagal principą: geras elgesys – daugiau teisių ir lengvatų, blogas elgesys – mažiau lengvatų.

Reformos metu daugiausia dėmesio skiriama laisvės atėmimo bausmės vykdymui. Esminiai pakeitimai siejami su nuteistųjų klasifikavimu, skatinimo priemonių pagausinimu, profesinio rengimo ir mokymo perorientavimu.

Nuteistųjų klasifikavimas turi sudaryti prielaidas jiems pataisyti, todėl kaip klasifikavimo kriterijus būtina įtvirtinti ne tik asmens amžių, lytį, padaryto nusikaltimo pavojingumo pobūdį, bet ir mokymo poreikį, socialinius ryšius bei elgesį. Nuteistuosius į konkrečias pataisos įstaigas skirsto Kalėjimų departamentas, o vienoje įstaigoje į tris grupes – įstaigos direktorius. Kalėjimų departamentas ne rečiau kaip kartą per vienerius metus peržiūri kiekvieno nuteistojo klasifikavimo rezultatus. Įgyvendinant naują skirstymo tvarką, sumažinama nuteistųjų skaičiaus vienoje įstaigoje norma, o baudžiamoji politika orientuojama į platesnį bausmių, nesusijusių su laisvės atėmimu, taikymą.

Išplečiamas nuteistųjų laisvės atėmimu skatinimo priemonių sąrašas įtraukiant į jį trumpalaikes išvykas iš pataisos įstaigų bei lygtinį paleidimą iš laisvės atėmimo vietų prieš terminą. Lygtinio paleidimo iš laisvės atėmimo vietų prieš terminą taikymo ribos plečiamos trumpinant būtiną atlikti bausmės laiką ir mažinant nuteistųjų, kuriems netaikoma ši priemonė, skaičių.

Nuteistųjų profesinis rengimas ir mokymas orientuojamas į asmens perspektyvą atlikus bausmę susirasti darbą. Profesinis rengimas ir mokymas, taip pat nuteistųjų darbas tampa savanoriškas ir turi lemiamą reikšmę vertinant asmens pasitaisymą bei taikant lengvatas. Pataisos įstaigų gamybos bazė pertvarkoma į kelias tarpusavyje nesusijusias veiklos rūšis. Įstatymuose numatoma pataisos įstaigų pirmenybė gauti valstybinius užsakymus, subsidijos privačioms struktūroms, aprūpinančioms nuteistuosius darbu, supaprastinta gamybos priemonių atnaujinimo ar pakeitimo tvarka.

Organizacinę reformos dalį sudaro Pataisos reikalų departamento prie Vidaus reikalų ministerijos perdavimas Teisingumo ministerijai. Kalėjimų departamentas prie Teisingumo ministerijos tampa civiline įstaiga; jos kompetencija ir funkcijos plečiamos sudarant realias galimybes daryti įtaką bausmių vykdymo politikai. Kalėjimų departamento ir jam pavaldžių įstaigų pareigūnai tampa kalėjimų pareigūnais. Jiems nustatomos tokios pat socialinės garantijos kaip ir vidaus reikalų sistemos pareigūnams ir pakeliamas tarnybinis atlyginimas. Nenorintieji dirbti kalėjimų pareigūnais, jeigu jiems iki pensinio amžiaus liko mažiau kaip 5 metai, gali išeiti į pensiją. Jiems mokama visa senatvės pensija.

Prie Kalėjimų departamento steigiamas Pataisos įstaigų personalo mokymo centras, kuris užsiims bendroju pradiniu pataisos įstaigų darbuotojų mokymu. Nauji pataisos įstaigų darbuotojai gali pradėti eiti pareigas tik baigę pirminio parengimo kursą šiame Centre.

Kalėjimų departamentui priskiriamas reorganizuotas Kriminalinių bausmių, nesusijusių su laisvės atėmimu, skyrius, kuriam pavaldžios teritorinės pataisos darbų inspekcijos.

Kalėjimų departamentas tampa atsakingas už visų bausmių (išskyrus baudą ir turto konfiskavimą) ir baudžiamojo poveikio priemonių vykdymą.

Keičiami Kalėjimų departamento ir jam pavaldžių įstaigų santykiai su Vidaus reikalų ministerija ir policija. Pataisos įstaigų apsaugą perima profesionalūs Kalėjimų departamento pareigūnai, pavaldūs įstaigos direktoriui. Vidaus reikalų sistemos padaliniai vykdo kardomųjų ir nuteistųjų asmenų konvojavimą į teismą arba bausmės atlikimo vietą, padeda masinių riaušių metu pataisos įstaigų administracijai, o policija ieško ir sulaiko pabėgusius ar negrįžusius nuteistuosius. Visais atvejais, kai pataisos įstaigoje būtina panaudoti fizinę jėgą, specialiąsias priemones ar ginklus, sprendimą priima pataisos įstaigos direktorius arba Kalėjimo departamento vadovybė.

Išplečiamas ir decentralizuojamas pataisos įstaigų veiklą kontroliuojančių institucijų sąrašas. Į šį sąrašą įeina Kalėjimų departamentas, Teisingumo ministerija, Seimo kontrolieriai, prokurorai, teismai, Komisija prieš žiaurų elgesį ir Europos žmogaus teisių komisija (teismas). Nuteistiesiems suteikiama teisė pasirinkti instituciją, į kurią jie galėtų kreiptis dėl tikro (tariamo) teisių ar laisvių pažeidimo.

V. TEISININKŲ RENGIMAS IR PROFESINIS UGDYMAS

Bendrojo profilio teisininkai, galintys dirbti teisėjais, prokurorais, advokatais ir notarais, rengiami aukštosiose mokyklose, kurių studijos atitinka Vyriausybės nustatytus ir su teisininkus rengiančiomis aukštosiomis mokyklomis suderintus kvalifikacinius reikalavimus.

Aukštųjų mokyklų Teisės fakultetuose organizuojamos dieninės ir neakivaizdinės teisės studijos. Teisės studijos yra užbaigiamos valstybiniais egzaminais. Neakivaizdinių teisės studijų metu studentai privalo išlaikyti tuos pačius egzaminus ir įskaitas kaip dieniniuose skyriuose besimokantys studentai.

Norint išsaugoti aukštųjų mokyklų Teisės fakultetų kvalifikuotus pedagogus, suaktyvinti teisės mokslo raidą bei aktyviau į įstatymų kūrimą įtraukti teisės mokslininkus, pastarųjų atlyginimai prilyginami teisininkų praktikų uždarbiui ir susiejami su apylinkės teismo teisėjo tarnybiniu atlyginimu.

Teisingumo ministerija kartu su Teisėjų mokymo centru organizuoja teisėjų, kandidatų į teisėjus, teismo antstolių, kitų teismo pareigūnų, prokurorų bei kitų teisėsaugos institucijose dirbančių teisininkų tęstinį mokymą. Teisingumo ministerija taip pat koordinuoja advokatų bei notarų profesinės kvalifikacijos kėlimo procesą.

VI. NUSIKALSTAMUMO KONTROLĖ IR PREVENCIJA

Įgyvendinant valstybės politinę nuostatą mažinti nusikalstamumą ir stiprinti teisėtvarką, kaip būtiną teisinės sistemos funkcionavimo prielaidą, parengiama nauja arba atnaujinama Vyriausybės patvirtinta nacionalinė nusikalstamumo kontrolės Lietuvoje koncepcija. Ši koncepcija grindžiama mokslinė kriminogeninės situacijos analize bei prognozėmis ir orientuota ne tik į artimiausius (dabarties), bet taip pat į perspektyvinius (strateginius) nusikalstamumo kontrolės ir prevencijos tikslus bei uždavinius.

Prioritetinis dėmesys skiriamas ankstyvajai nepilnamečių ir jaunimo nusikalstamumo prevencijai, nusikaltimų, kuriais kėsinamasi į pagrindines konstitucines žmogaus teises ir laisves (gyvybę, sveikatą, asmens neliečiamybę, nuosavybę ir kt.), viešąją tvarką, šalies ekonomiką, finansų sistemą, įskaitant organizuotus, profesionalius nusikaltimus, susijusius su korupcija (kontrabanda, narkotikai, prostitucija ir kt.), prevencijai ir kontrolei stiprinti, taip pat teistų ir kitų socialiai nepritačiusių bei apleistų šeimoje ir visuomenėje žmonių reabilitacijai, resocializacijai bei adaptacijai, jų užimtumo problemoms spręsti.

Nusikalstamumo prevencijos problemoms spręsti kuriamos ir įgyvendinamos tikslinės įvairaus lygio (lokalinės, nacionalinės ir kt.) programos bei priemonės, plėtojamas tarptautinis bendradarbiavimas.

Kuriama ir įgyvendinama valstybinė socialinės teisinės pagalbos nusikaltimų aukoms sistema.

Rengiamos ir įgyvendinamos gyventojų teisinio švietimo bei pilietinio ugdymo tikslinės programos ir priemonės, skatinamos ir remiamos visuomeninės iniciatyvos nusikaltimų prevencijos srityje.

Valstybės ir savivaldybių institucijos turi vykdyti bendrosios (socialinės) ar specialiosios (situacinės) nusikaltimų ir kitų teisės pažeidimų prevencijos funkcijas pagal savo kompetenciją. Didinamas savivaldybių institucijų vaidmuo bei atsakomybė už nusikaltimų ir kitų teisės pažeidimų prevencijos būklę miestuose ir rajonuose.

Svarbus vaidmuo nusikaltimų prevencijai telkiant įvairias valstybės, nevyriausybinės, mokslo institucijas bei privačias iniciatyvas bus skiriamas Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centrui. Centras turi padėti valstybei ir visuomenei:

- formuoti moksliai pagrįstą nusikalstamumo prevencijos, jo priežasčių bei sąlygų šalinimo politiką Lietuvoje, kaip prioritetinę ir strateginę nusikalstamumo kontrolės kryptį;

- inicijuoti, organizuoti ir koordinuoti nusikalstamumo prevencijos programas bei priemones, derinant jas su šalyje vykdomais teisinės sistemos, socialine, ekonomine ir kitomis reformomis;

- sukurti ir įgyvendinti veiksmingą nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje sistemą, galinčią prognozuoti ir stabdyti nusikalstamumą mažinant jo lygį, gerinant šalies gyventojų, jų teisių bei interesų apsaugą;

- teikti informacinę, analitinę, mokslinę metodinę bei kitą paramą nusikalstamumo prevencijos subjektams;

- plėtoti regioninį ir tarptautinį bendradarbiavimą nusikalstamumo prevencijos srityje.
